

MINDAUGAS MAČIULIS

Baltosios vėjo malūno (Radviliškio r.)

archeologinių žvalgomųjų tyrimų

ATASKAITA

2010

VILNIUS

Lietuvos paveldo centro Paveldosaugos	
bibliotekos Dokumentų fondai	
Įrašo Nr.	391
Tomų Nr.	
Kl. Vien. Nr.	3025

TURINYS

Įvadas.....	3
Vėjo malūno aprašymas.....	4
Vėjo malūno žvalgomieji tyrimai.....	5
Išvados.....	7
Planų, brėžinių, nuotraukų sąrašas.....	8
Planai, brėžiniai, nuotraukos	9
Projektas.....	15
Leidimo kopija.....	16

ĮVADAS

Ruošiantis tvarkyti Baltosios vėjo malūną (Radviliškio r., u.k. 23187), 2010 m. atlikti žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai. Tyrimai vykdyti siekiant išsiaiškinti malūno pamatų konstrukcijai naudotas medžiagas, jų būklę. Jų metu malūno šiaurinėje ir pietinėje pusėse, pamatų išorinėje dalyse iškasta po vieną žvalgomąjį 1 kvadratinio metro dydžio šurfą.

Vėjo malūno aprašymas

Baltosios vėjo malūnas (**nuotr. 1, planas 1-2**) yra Radviliškio r. sav., Baltosios k. (Šeduvos miesto sen.), Žemaičių plynaukštėje, kurioje pučia tolygūs vėjai. Vieta jam parinkta apdairiai – Daugyvenės intakų - Ringužio ir bevardžio upelių santakos prieslėnio aukštumos artagyje. Vienkieminio kaimo pastatai ir želdiniai vėjui netrukde – malūnas pastatytas kaimo rytiniame gale, atokiau nuo sodybų.

Vienuose šaltiniuose teigiama, kad malūnas pastatytas apie 1890 m., kituose 1907 - 1908 m. Kas statė malūną ir kas jo pirmasis savininkas nežinoma. Nuo XX a. trečio dešimtmečio malūnas buvo Leibos Bartkunsko nuosavybė. J. Banionio 1987 m. parengtoje istorinėje pažymoje teigiama, kad malūnas turėjęs rūšį (jo jokių žymių šiuo metu nėra), kad jame 1930 m. įrengtas 25 AJ dyzelinis variklis. 1936 m. pietinėje malūno pusėje suprojektuota motorinė. Matyt, kai trūko vėjo, girtas sukdamo variklis. Malūną 1940 m. nupirko broliai Mančiai, o šie 1947 m. perleido jį Petriui Malakauskui. 1948 m. malūnas nacionalizuotas ir priklausė Šeduvos tarybiniam ūkiui, vėliau Vėriškių eksperimentiniam ūkiui. Šiuo metu malūnas privatizuotas.¹

Kada nustota malti vėjo pagalba - nežinoma. Nuo 1964 m. malūnas nenaudojamas. Kažkuriuo metu prie malūno įrenginų primontuota transmisija jiems sukti traktoriaus pagalba. Nežinoma ir kada malūno sienos apkaltos skarda - 1974 m. užfiksuota, kad jau buvo apkaltos.

Malūno pamatas apie 0,4 m aukščio juostinis, neskaldytų ir skaldytų akmenų, rištų kalkiniu skiediniu mūro, sienos ir kepurė – medžio karkaso. Sienos apkaltos vertikaliomis lentų eilėmis, ant jų dengtos skardos lakštais. Kepurės priekis ir galas bei šonai ant grebėstų apkalti vertikaliomis lentomis, o stogas skiedromis.

Malūnas 3,5 aukšto, 13 m aukščio, aštuonkampės piramidės formos liemeniu. Aukštų perdengimai – medinių sijų. I aukštas 8 m skersmens, pusinis – 5,33 m, skersmuo liemens viršuje neišmatuotas. I aukšto P ir Š fasaduose yra durys. II ir III aukštuose lygiagrečiai I aukšto durims, o II aukšte papildomai ir priešinguose fasaduose yra švieslangiai. Malūno kepurė pailgo aštuonkampio plano, kupolo formos, atsukta buvusių sparnų fasadu į vakarus. Kepurės gale buvo vėjarodė.

¹ http://malunai.lt/malunas.php?malunas_id=100 (žiūrėta 2010-10)

Kepurė būdavo pasukama gražulu oželio pagalba. Jam tvirtinti aplink malūną yra įkasta geležiniai stulpeliai. Sparnus laikė ketinė galva. Malūną varant vėjui sparnai buvo beveik iki žemės, 26 ardelių, posparnis baigėsi ties 11 ardeliu.

Malūno viršuje per visus malūno aukštus eina statvolis. Pirmame malūno aukšte stovėjo pikliaus dėžė, stovi statvolio apatinis krumpliaratis, girnų verpstės ir papildoma transmisija pajungimui prie traktoriaus motoro. Antrame – dvejios girnos, o prie girnų pastatytas kranas su geležinėmis girkakmenių pakėlimo žirkklėmis. Trečiame – grūdų piltuvės, maišų užkėlimo mechanizmas. Pusiniame aukšte sudarančiame bendrą erdvę su kepure – pastarojo mechanizmo skriemulio dalis, sparninio veleno krumpliaratis, statvolio viršutinis krumpliaratis. Kepurėje – sparninio veleno krumpliaratis su geležiniu juostiniu stabdžiu ir jo valdymo svertu bei reketu.

Dabartinė malūno būklė patenkinama. Sparnų ir gražulo yra tik liekanos. Pamatų akmenis rišantis skiedinys vietomis ištrupėjęs. Išorinių sienų skarda vietomis nesandari, todėl apkalimo lentose ir malūno vidiniame karkaso konstruktyve, perdengimų medžiagose yra puvinio židinių. Malūno stogo skiedrų danga susidėvėjusi, skylėta, todėl dalis gegnių supuvę, kepurės konstruktyve yra puvinio židinių. Pikliaus nėra, viena girnų verpstė išardyta. Vienų girnų kubilas išardytas, girnų piltuvės ir jos stovo nėra. Girkakmenių pakėlimo mehanizme nėra pačių žirklių, III aukšte nėra grūdų piltuvių.

Malūnas šiuo metu jo restauravimo organizatoriaus Algimanto Galinsko nuosavybė, užsandarintas, tačiau nenaudojamas. Šiuo metu rengiama projektinė dokumentacija malūno konservavimo ir restauravimo darbams.

Vėjo malūno žvalgomieji tyrimai

2010 m. žvalgomųjų tyrimų metu buvo iškasti du šurfai.

1 šurfas (brėž. Nr. 1, nuotr. 2-3) iškastas prie pietinio fasado įėjimo, jo rytiniame krašte, tarp durų ir sienos posūkio kampo, 0,3 m į rytus nuo durų staktos, prie pamato. 1x1 m dydžio. Šurfas kastas iki 0,75 m gylio.

Jo šiaurinėje sienelėje rasti ir užfiksuoti apie 70 cm įgilinti malūno pamatai - 10-60 cm skersmens lauko ir skaldyti akmenys, rišti kalkiniu skiediniu.

Šurfe rasta ir rytinėje sienelėje užfiksuota 10 cm storio velėna, 30-35 cm dirvožemio sluoksnis, po juo 20 cm storio molio su juodžemio intarpais sluoksnis.

Ižemis, šviesus molis su smėlio intarpais, pasiektas 65 cm gylyje.

2 šurfas (brėž. Nr. 2, nuotr. Nr. 4-5) iškastas prie šiaurinio fasado įėjimo, jo vakariniame krašte, tarp durų ir sienos posūkio kampo, 0,5 m į vakarus nuo durų staktos, prie pamato. Jis 1x1 m dydžio, kastas iki 0,7 m gylio.

Šurfo pietinėje sienelėje rasti ir užfiksuoti apie 60 cm igilinti malūno pamatai. Jie mūryti iš 5-45 cm skersmens lauko ir skaldytų akmenų, rištų kalkiniu skiediniu.

Šurfe rasta ir vakarinėje sienelėje užfiksuota 10 cm storio velėna, 20 cm dirvožemio sluoksnis, po juo 20-25 cm molio su juodžemio intarpais sluoksnis.

Ižemis, šviesus molis su smėlio intarpais, pasiektas 60 cm gylyje.

IŠVADOS

Baltosios vėjo malūno (Radviliškio r., u.k. 23187) žvalgomųjų tyrimu metu buvo kasti 2 šurfai pietinėje ir šiaurinėje malūno pusėje prie pamatų. Žvalgomųjų tyrimų metu paaiškėjo, kad pamatai, mūryti iš 60 cm skersmens lauko ir skaldytų akmenų, rištų kalkiniu skiediniu. Jie yra įgilinti 60-70 cm.

PLANŲ, BRĖŽINIŲ, NUOTRAUKŲ SĄRAŠAS

Planas 1. Baltosios vėjo malūno teritorijos ir apsaugos zonos planas

Planas 2. Baltosios vėjo malūno topografinis tyrimų vietų situacijos planas (aut. R. Mažeika, 2010)

Brėž. 1. Baltosios malūno 1 šurfo šiaurinė sienelė

Brėž. 2. Baltosios malūno 1 šurfo rytinė sienelė

Brėž. 3. Baltosios malūno 2 šurfo pietinė sienelė

Brėž. 4. Baltosios malūno 2 šurfo vakarinė sienelė

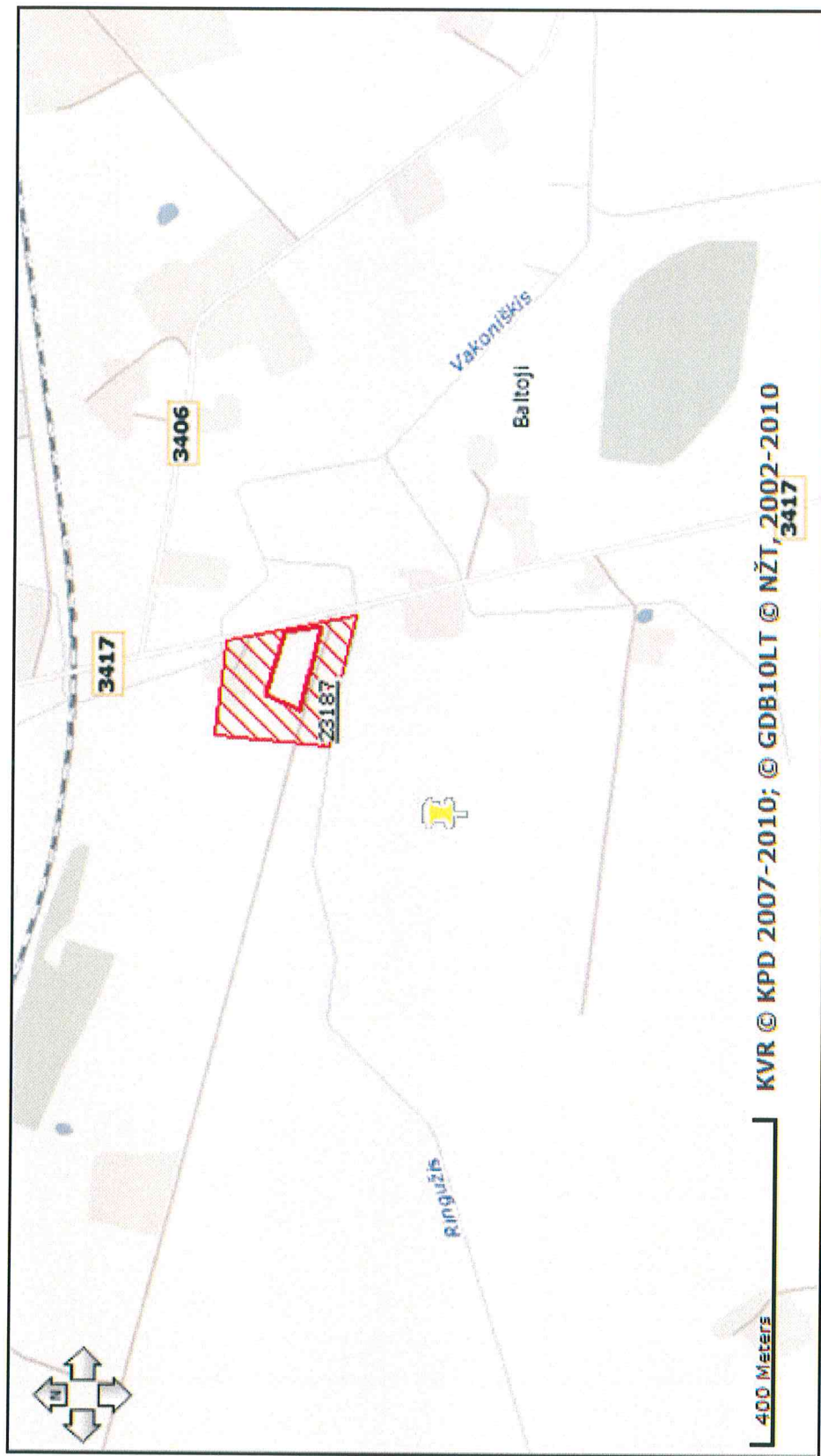
Nuotr. 1. Baltosios vėjo malūnas iš PR pusės

Nuotr. 2. Baltosios malūno 1 šurfo šiaurinė sienelė

Nuotr. 3. Užkastas Baltosios malūno 1 šurfas

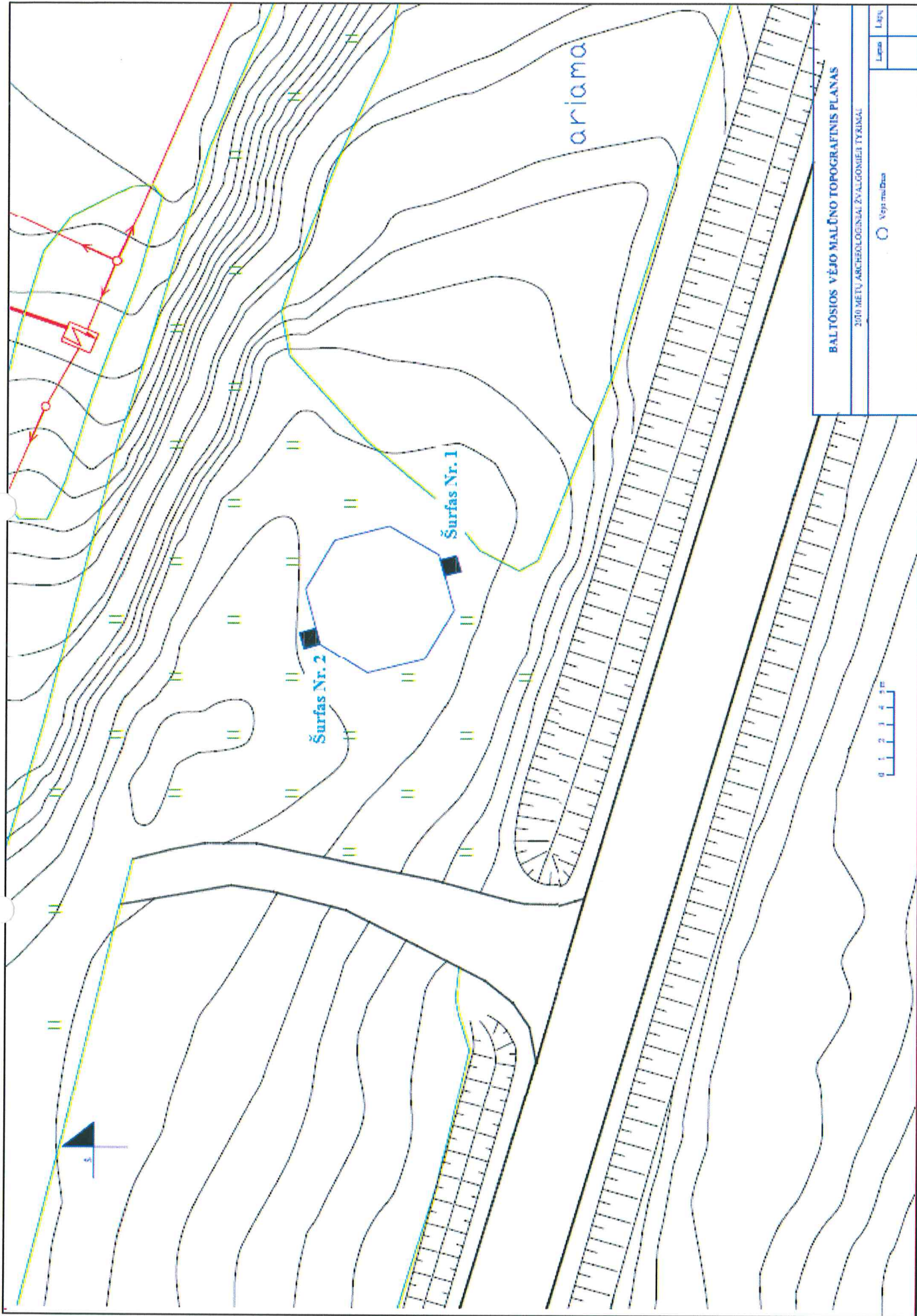
Nuotr. 4. Baltosios malūno 2 šurfo pietinė sienelė

Nuotr. 5. Užkastas Baltosios malūno 2 šurfas

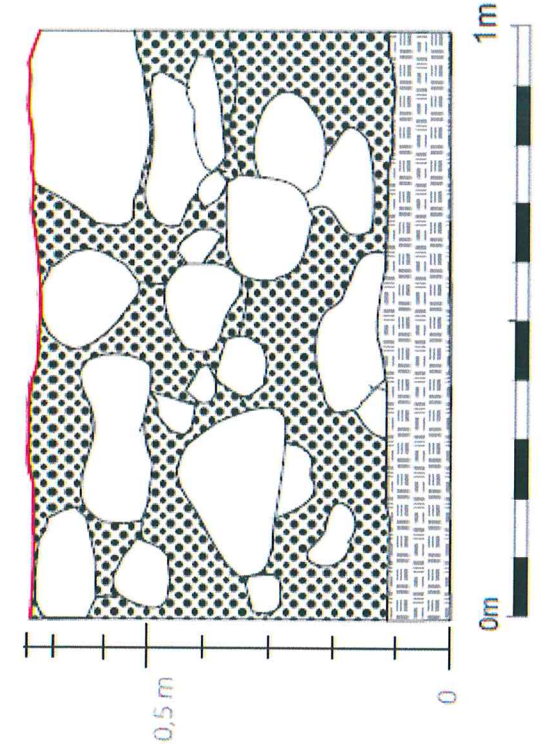
Planas 1. Baltosios vėjo malūno teritorijos ir apsaugos zonos planas²

² <http://kvr.kpd.lt/heritage/> (žiūrėta 2010-10)

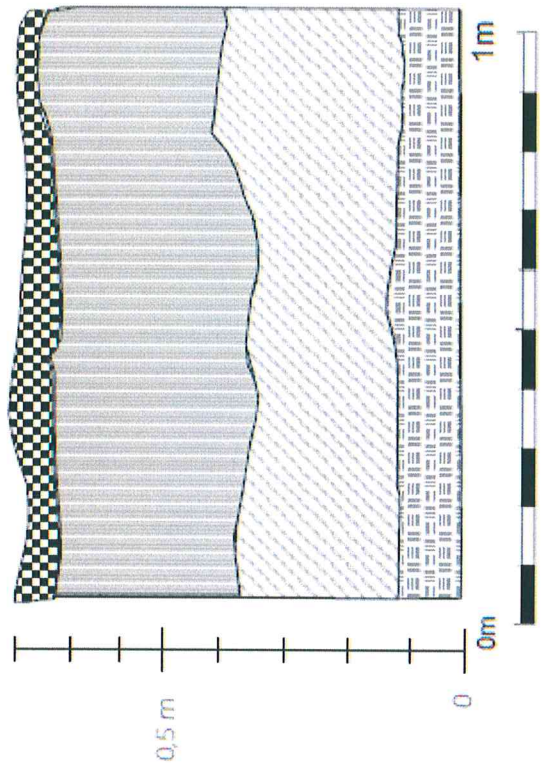

BALTOSIOS VĖJO MALŪNO TOPOGRAFINIS PLANAS
 2010 METŲ ARCHEOLOGINIAI ŽVALGOMIEJI TYRIMAI

Legenda	Lieta	Lieta
○ Vejos matavimai		

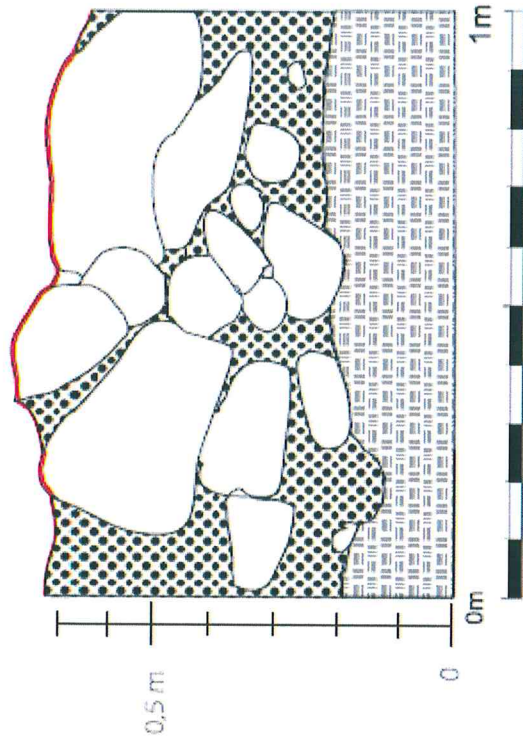

Brėž. 1 Baltosios malūno 1 šurfo šiaurinė sienelė

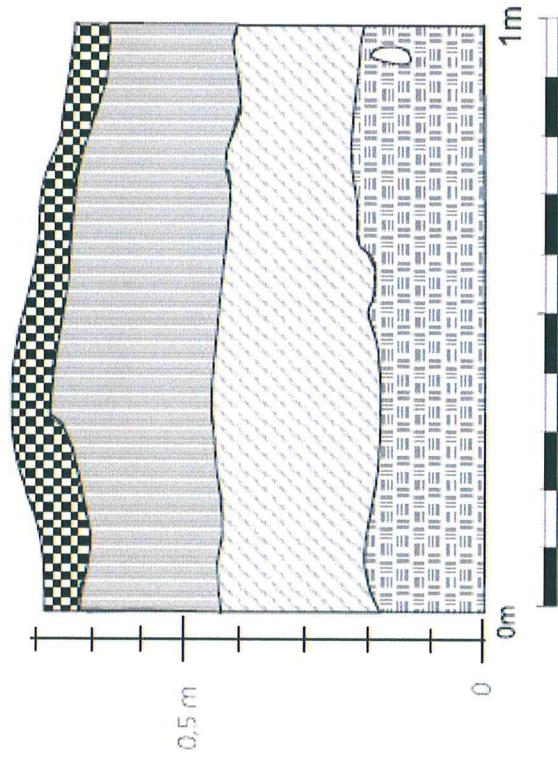

Brėž. 2 Baltosios malūno 1 šurfo rytinė sienelė

	Žemės paviršius
	Velėna
	Akmenys
	Kalkinis skiedinys
	Dirvožemis
	Molis su juodžemio intarpais
	Įžemis (šviesus molis su smėlio intarpais)

Brėž. 3 Baltosios malūno 2 šurfo pietinė sienelė

Brėž. 4 Baltosios malūno 2 šurfo vakarinė sienelė

	Žemės paviršius
	Velėna
	Akmenys
	Kalkinis skiedinys
	Dirvožemis
	Molis su juodžemio intarpais
	Įžemis (šviesus molis su smėlio intarpais)

Nuotr. 1. Baltosios vėjo malūnas iš PR pusės

Nuotr. 2. Baltosios malūno 1 šurfo šiaurinė sienelė

Nuotr. 3. Užkastas Baltosios malūno 1 šurfas

Nuotr. 4. Baltosios malūno 2 šurfo pietinė sienelė

Nuotr. 5. Užkastas Baltosios malūno 2 šūrfas

KULTŪROS PAVELDO DEPARTAMENTUI

MOKSLINEI ARCHEOLOGIJOS KOMISIJAI

**Baltosios vėjo malūno (Radviliškio r., u.k. 23187) archeologinių žvalgomųjų tyrimų
PROJEKTAS**

2010-09-30

Baltosios vėjo malūnas yra Radviliškio r. sav., Baltosios k. (Šeduvos miesto sen.).

Vienuose šaltiniuose teigiama, kad malūnas pastatytas apie 1890 m., kituose 1907 - 1908 m. Kas statė malūną ir kas jo pirmasis savininkas nežinoma. Nuo XX a. trečio dešimtmečio malūnas buvo Leibos Bartkunsko nuosavybė.

Malūną 1940 m. nupirko broliai Mančiai, o šie 1947 m. perleido jį Petriui Malakauskui. 1948 m. malūnas nacionalizuotas ir priklausė Šeduvos tarybiniam ūkiui, vėliau Vėriškių eksperimentiniam ūkiui. Šiuo metu malūnas privatizuotas.

Malūno pamatas apie 0,4 m aukščio juostinis, neskaldytų ir skaldytų akmenų, rištų kalkiniu skiediniu, mūro, sienos ir kepurė – medžio karkaso. Sienos apkaltos vertikaliomis lentų eilėmis, ant jų dengtos skardos lakštais.

Malūnas kepurinis, 3,5 aukšto, 13 m aukščio, aštuonkampės piramidės formos liemeniu.

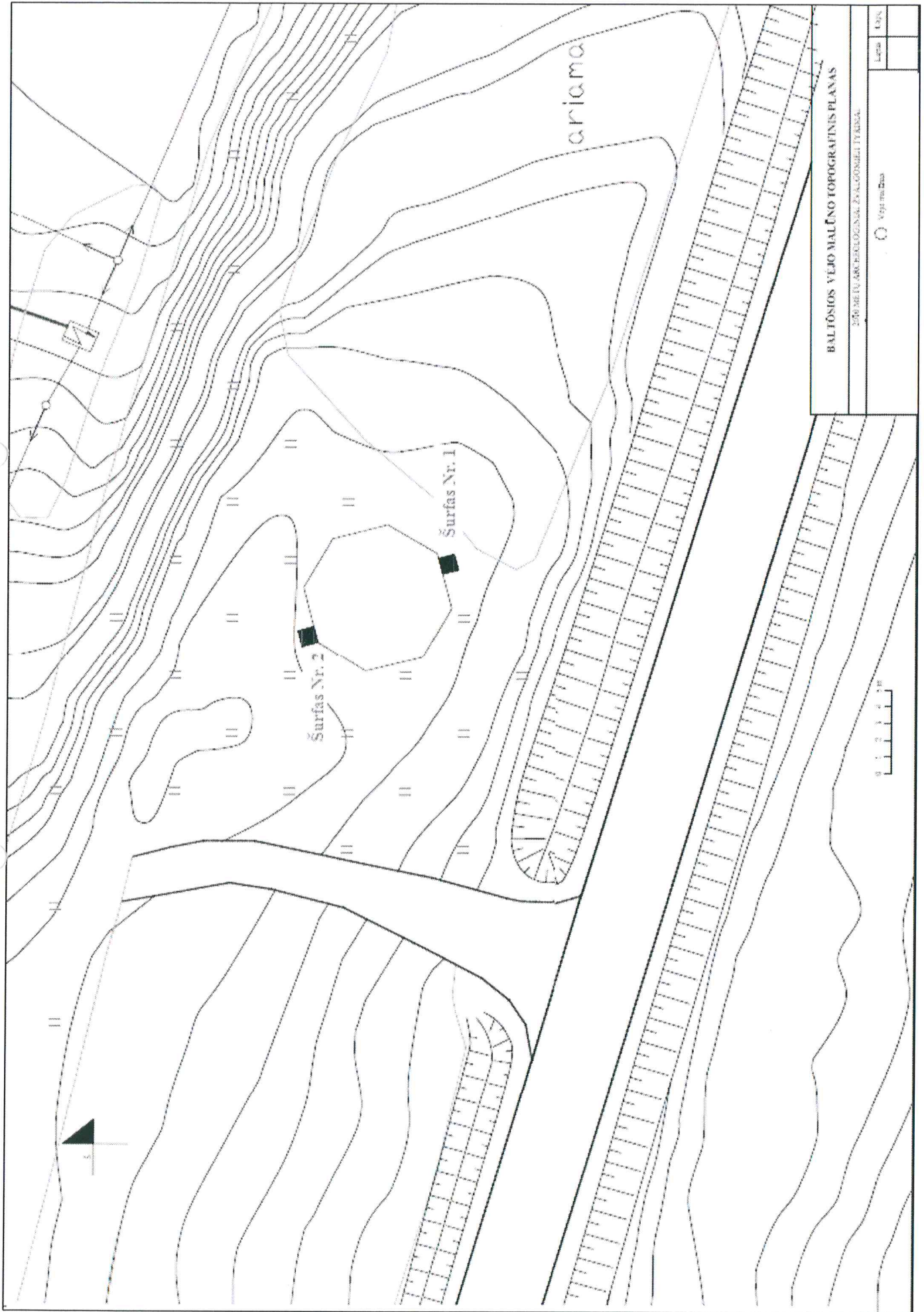
Ruošiantis malūno savininkui A. Galinskui tvarkyti Baltosios vėjo malūną archeologinių žvalgomųjų tyrimų metu bus siekiama išsiaiškinti jo pamatų konstrukciją – įrengimui naudotas medžiagas, jų gylį ir būklę. Tirti planuojama du 1x1m dydžio šurfus skirtingose malūno pusėse šalia malūno pamatų.

Darbus planuojama atlikti spalio mėnesį.

PRIEDAS Tyrimų vietų situacijos planas (1 lapas)

Archeologas

Mindaugas Mačiulis

160

L E I D I M A S

vykdyti archeologinius tyrimus

2010-10-05 Nr. 225
Vilnius

Pagal Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo 18 str. šis leidimas išduotas **M. Mačiuliui**

vykdyti Baltosios vėjo malūno (23187) teritorijos, Radviliškio r.,

archeologinius žvalgomočius tyrinėjimus,

taip pat naudoti elektronines priemones, sudarinėti planus, filmuoti, fotografuoti, piešti, rinkti radinius ir mėginius tiriamame objekte.

Tyrimų projektas: Baltosios vėjo malūno (Radviliškio r., u.k. 23187) archeologinių žvalgomųjų tyrimų projektas, 2010-09-30, Nr. 225.

Kontrolės skyriaus vedėjas

R.Kraujalis

A.V.

17